

Doira chalish texnikasini rivojlantirishda ilmiy-nazariy yondashuvlar

Daniyar Qulmurat-uli Jumamuratov
Buxoro Xalqaro universiteti

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada doira chalish texnikasini rivojlantirishda qo'llaniladigan ilmiy-nazariy yondashuvlar tahlil qilinadi. Doira o'zbek milliy musiqa madaniyatida eng muhim zarbli cholg'ulardan biri bo'lib, uning ijrochiligi nafaqat ritmik aniqlikni, balki estetik va ma'naviy ifodani talab qiladi. Tadqiqotda doira chalish texnikasini mukammallashtirishga qaratilgan metodik yondashuvlar, psixomotor qobiliyatlarni rivojlantirish, ijrochilik ko'nikmalarini tizimli shakllantirish va zamonaviy pedagogik metodlarning qo'llanilishi ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, texnika rivojlanishida an'anaviy ustoz-shogird metodikasining roli, interfaol mashg'ulotlar va sahna amaliyotining samaradorligi ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari doira chalish texnikasini nafaqat milliy musiqa merosini saqlash, balki yosh ijrochilarning ijodiy va texnik imkoniyatlarini kengaytirish yo'nalishida qo'llash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: doira, chalish texnikasi, zarbli cholg'ular, ilmiy-nazariy yondashuv, pedagogika, ijrochilik, psixomotor qobiliyatlar, ustoz-shogird, metodika, musiqa ta'limi

Scientific and theoretical approaches to the development of the doira technique

Daniyar Kulmurat-uli Jumamuratov
Bukhara International University

Abstract: This scientific article analyzes the scientific and theoretical approaches used in the development of the doira technique. The doira is one of the most important percussion instruments in the Uzbek national musical culture, and its performance requires not only rhythmic accuracy, but also aesthetic and spiritual expression. The study covers methodological approaches aimed at improving the doira technique, the development of psychomotor abilities, the systematic formation of performance skills, and the use of modern pedagogical methods on a scientific basis. The role of the traditional teacher-student methodology in the development of the technique, the effectiveness of interactive training and stage practice are also considered. The results of the study allow the use of the doira technique not only to preserve the national

musical heritage, but also to expand the creative and technical capabilities of young performers.

Keywords: circle, playing technique, percussion instruments, scientific-theoretical approach, pedagogy, performance, psychomotor skills, teacher-student, methodology, music education

Kirish. Doira o'zbek milliy musiqa madaniyatining eng qadimiy va keng tarqalgan zarbli cholg'ularidan biri bo'lib, xalq musiqasining ritmik asosini tashkil etadi. Doira chalish texnikasi nafaqat ijrochilik mahoratini oshirish, balki milliy musiqa madaniyatini avloddan-avlodga yetkazishda muhim vosita hisoblanadi. Tarixan, doira chalishni o'rgatishda ustoz-shogird an'anasi asosiy pedagogik yondashuv sifatida namoyon bo'lgan, unda ijrochilik ko'nikmalari amaliy mashg'ulotlar, tinglash va takrorlash orqali shakllangan.

Bugungi kunda doira chalish texnikasini rivojlantirish jarayoni ilmiy-nazariy yondashuvlar bilan boyitilmoqda. Zamonaviy pedagogika, psixomotor tadqiqotlar va interfaol metodlar o'quv jarayonini tizimli va samarali qilmoqda. Shu bilan birga, milliy an'analarni saqlab qolish va yosh ijrochilarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish dolzarb masala hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi doira chalish texnikasini rivojlantirishda ilmiy-nazariy yondashuvlarni tahlil qilish, ularning pedagogik metodlar bilan uyg'unligini ko'rsatish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir. Ushbu ish doira ijrochiligini o'rganish va o'qitish jarayonini ilmiy asoslashga, shuningdek, yosh ijrochilarda ritmik aniqlik, ijodiy tafakkur va texnik mahoratni shakllantirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism

1. Doira chalish texnikasining nazariy asoslari

Doira chalish texnikasi milliy musiqa ta'limida ritmik va ijodiy jihatlarni uyg'unlashtiruvchi asosiy elementlardan biridir. Nazariy jihatdan, doira chalish texnikasi ritmni barqaror ushlab turish, zarblarni aniq va ifodali bajarish hamda ijrochining koordinatsiya qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ritmik va motor qobiliyatlar orasidagi uzviy bog'liqlik doira chalish texnikasini mukammallashtirishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli texnika rivojlantirishning nazariy bazasi psixomotor funksiyalar, musiqiy eshitish va koordinatsiya nazariyalariga asoslanadi.

Doira chalish texnikasining asosiy komponentlari quyidagilar:

1. Ritmik aniqlik - zarblarning vaqt bo'yicha aniq va barqaror bajarilishi;
2. Qo'l va barmoq koordinatsiyasi - tezlik va aniqlikni oshirishga xizmat qiladi;
3. Ijodiy ifoda - ritm va dinamik o'zgarishlarni ifodali ijro etish;

4. Mashqlarning tizimliliği - texnik mashqlar ketma-ketligi va murakkablik darajasiga asoslangan ta'lim.

Ilmiy nazariy yondashuv doira chalish texnikasini o'rganishda faqat texnik mashqlarga tayanmasdan, musiqiy va psixologik jihatlarni ham hisobga oladi. Shu maqsadda pedagoglar doira ijrochiligi metodikasini uchta asosiy tamoyilga bo'lishadi: amaliy, nazariy va ijodiy.

2. An'anaviy ustoz-shogird tizimining roli

Tarixan doira chalish texnikasi ustoz-shogird an'anasi asosida shakllangan. Ustoz shogirdga nafaqat zarblarni ijro etish texnikasini ko'rsatadi, balki sahna madaniyati, ritmik sezgi va musiqiy ifodani ham o'rgatadi. Bu tizimning asosiy pedagogik xususiyatlari:

- Individual yondashuv - har bir shogirdning imkoniyatlariga mos mashg'ulotlar;
- Amaliy mashg'ulotga asoslangan ta'lim - mashqlar va ijro tajribasi orqali bilim berish;
- Axloqiy va ma'naviy tarbiya - ustozning shogirdga namuna bo'lishi;
- Ijodiy erkinlikni rag'batlantirish - shogird o'z ijodiy tafakkurini rivojlantiradi.

An'anaviy yondashuv doira chalish texnikasini shakllantirishda mustahkam poydevor bo'lib, u orqali shogird ritmik barqarorlik, ijodiy ifoda va sahna intizomini o'zlashtiradi.

3. Zamonaviy pedagogik metodlar

Bugungi kunda doira chalish texnikasini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik metodlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ular an'anaviy ustozlik an'alarini boyitib, ta'lim jarayonini samaraliroq qiladi. Asosiy zamonaviy yondashuvlar quyidagilar:

1. Interfaol metodlar - mashg'ulotlar o'quvchi faoliyatiga asoslangan bo'lib, tinglash, tahlil qilish, o'z-o'zini nazorat qilish imkonini beradi.

2. Multimedia vositalaridan foydalanish - video va audio yozuvlar yordamida mashqni qayta ko'rish va o'rganish imkoniyati.

3. Raqamli notalar va dasturiy ta'minotlar - ritm va dinamikani mustahkamlashda qo'llaniladi.

4. Sahna amaliyoti - ansambl ijrochiligi va konsert mashg'ulotlari orqali texnik ko'nikmalarni mustahkamlash.

Zamonaviy yondashuvlar nafaqat texnik mahoratni oshiradi, balki o'quvchilarda musiqiy tafakkur, ijodiy fikrlash va mustaqil ijro qobiliyatini rivojlantiradi.

4. Psixomotor qobiliyatlarni rivojlantirish

Doira chalish texnikasi psixomotor qobiliyatlarning uyg'un ishlashiga bog'liq. Bu jarayonda:

- qo'l va barmoq tezligi;
- ritm sezgisi;
- koordinatsiya va diqqatni jamlash;

- ritmik naqshlarni eslab qolish qobiliyati; rivojlanadi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, psixomotor mashqlar texnikani tez va mukammal o'rganishga yordam beradi. Masalan, ritmik mashqlar, qo'l va oyoq koordinatsiyasi mashqlari, vizual va eshitish asosida mashqlar texnikani boyitadi.

5. An'anaviy va zamonaviy metodlarning uyg'unligi

Doira chalish texnikasini rivojlantirishda eng samarali yondashuv - an'anaviy ustozlik metodlarini zamonaviy pedagogik usullar bilan uyg'unlashtirish.

Musiqqa ta'limi, xususan milliy zarbli cholg'ular va doira ijrochiligi sohasida, an'anaviy ustoz-shogird metodikasi asrlar davomida samarali ta'lim shakli sifatida shakllangan. Bu metodika nafaqat texnik ko'nikmalarni shakllantiradi, balki shogirdni milliy ruh, madaniy qadriyatlar va ma'naviy fazilatlar bilan boyitadi. Ustozning shogirdga bevosita nazorat qilishi, mashqlarni amaliy tarzda ko'rsatishi va ijodiy namunasi orqali o'rgatishi ta'limning eng muhim xususiyati hisoblanadi. Shogird esa tinglash, kuzatish va takrorlash orqali nafaqat texnik mahoratni, balki sahna madaniyati, ritmik sezgi va intizomni ham o'zlashtiradi.

Bugungi kunda globallashuv va ta'lim tizimining modernizatsiyasi natijasida an'anaviy yondashuvlarni zamonaviy pedagogik usullar bilan uyg'unlashtirish dolzarb masalaga aylangan. Zamonaviy pedagogika interfaol metodlar, multimediya vositalari va ijodiy faoliyatni ta'lim jarayoniga tatbiq etishni taklif qiladi. Shu bilan birga, an'anaviy ustozlik ruhini saqlab qolish ta'lim jarayonining uzluksizligi va milliy o'zlikni rivojlantirishda muhimdir.

Ustozlik an'anasi asosida o'rganilgan mashg'ulotlar zamonaviy metodlar bilan boyitilganda, shogirdning mustaqil fikrlash qobiliyati va ijodiy tafakkuri rivojlanadi. Masalan, doira chalish texnikasini o'rgatishda an'anaviy yondashuv orqali ritmik naqshlar amaliy mashq tarzida beriladi, zamonaviy metodlar esa bu mashqlarni video yozuvlar, interfaol ilovalar yoki raqamli notalar orqali qayta ko'rib chiqish imkonini yaratadi. Shu tarzda shogird mashq jarayonida o'z xatolarini tahlil qiladi, ritmik aniqlik va ijodiy ifodani mustahkamlaydi.

Ansambl va sahna mashg'ulotlari ham uyg'unlashtirilgan pedagogik metodikada muhim rol o'ynaydi. An'anaviy ustozlik tizimida shogird individual ravishda mashq qiladi, ustozning bevosita nazorati ostida ijro texnikasini shakllantiradi. Zamonaviy pedagogik yondashuv esa bu jarayonni kengaytirib, o'quvchini guruh ishlarida, ansambl mashg'ulotlarida va sahnadagi ijro amaliyotida faol ishtirok etishga undaydi. Shu orqali texnik va ijodiy qobiliyatlar bir vaqtda rivojlanadi.

Shuningdek, zamonaviy metodlar orqali shogirdlarning psixomotor qobiliyatlari va ritmik sezgilari yanada kuchaytiriladi. Masalan, turli tezlikdagi metronomlar, audio ritmik mashqlar va raqamli dasturlar orqali mashqlarni bajarish shogirdning koordinatsiya, diqqatni jamlash va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. An'anaviy ustozlik

esa bu jarayonda shogirdning texnik xatolarini aniqlash, to'g'ri ritmik naqshlarni namoyish qilish va ijodiy erkinlikni rag'batlantirish vazifasini bajaradi.

An'anaviy va zamonaviy pedagogik usullarni uyg'unlashtirishning yana bir afzalligi - ta'lim jarayonining motivatsion kuchini oshirishdir. Shogird ustozning shaxsiy namunasi va qo'llanmasi orqali nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki mehnatsevarlik, intizom, sahna madaniyati va mas'uliyatni o'zlashtiradi. Shu bilan birga, zamonaviy interfaol mashg'ulotlar va texnologiyalar orqali o'quvchilarda mustaqil o'rganish, o'z ijodini rivojlantirish va o'zini baholash qobiliyatlari shakllanadi. Bu uyg'unlik ta'lim jarayonini nafaqat samarali, balki qiziqarli va ijodiy qiladi.

Xulosa qilib aytganda, an'anaviy ustozlik metodlarini zamonaviy pedagogik usullar bilan uyg'unlashtirish - milliy musiqa ta'limining eng samarali shakli hisoblanadi. Bu yondashuv nafaqat texnik mahoratni rivojlantiradi, balki shogirdning ijodiy qobiliyati, ritmik sezgi va psixomotor ko'nikmalarini ham mustahkamlaydi. Shu bilan birga, milliy ruh, madaniy qadriyatlar va sahna madaniyati saqlanib, yosh avlod milliy musiqa merosini chuqur o'zlashtiradi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar orqali esa ta'lim jarayoni interfaol, tizimli va ijodiy bo'lib, milliy musiqa ta'limining rivojlanishiga yangi imkoniyatlar yaratadi.

Masalan:

- Ustoz-shogird usuli asosida ritmik naqshlar ko'rsatilib, video yozuvlar yordamida takrorlanadi.

- Individual mashg'ulotlar interfaol usullar bilan boyitilib, o'quvchi o'z ijodiy tafakkurini rivojlantiradi.

- Ansambl mashg'ulotlari sahna tajribasini oshirib, texnik mahoratni mustahkamlaydi.

Bu uyg'unlik texnik va ijodiy ko'nikmalarni bir vaqtda rivojlantirishga imkon yaratadi.

Doira chalish texnikasini rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalar berilishi mumkin:

1. Mashqlarni tizimli ravishda murakkablik darajasiga qarab olib borish.
2. Psixomotor mashqlarni doimiy qo'llash va ritmik aniqlikni mustahkamlash.
3. Video va audio yozuvlar yordamida mashq jarayonini qayta ko'rib chiqish.
4. Ansambl va sahna mashg'ulotlarini muntazam tashkil etish.
5. Ustoz-shogird an'anasini saqlab, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qo'llash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. КБ Холиков. Структура физических упражнений на уроках музыки. Scientific progress 2 (3), 1060-1067

2. КБ Холиков. Математический подход к построению музыки разные условия модели построения. *Science and Education* 4 (2), 1063-1068
3. КБ Холиков. Актуальные задачи высшего профессионального образования и стратегии обучения по направлениям музыки и музыкальное образование. *Science and Education* 2 (11), 1039-1045
4. КБ Холиков. Ответ на систему восприятия музыки и психологическая состояния музыканта. *Science and Education* 4 (7), 289-295
5. КБ Холиков. Мозг и музыкальный разум, психологическая подготовка детей и взрослых к восприятию музыки. *Science and Education* 4 (7), 277-283
6. КБ Холиков. Строительство уникальных знаний и сооружений по музыке в высшей, учебных заведениях. *Scientific progress* 2 (6), 958-963
7. КБ Холиков. Воспитание эстетического вкуса, исполнительской и слушательской культуры. *Science and Education* 3 (2), 1181-1187
8. КБ Холиков. Звуковысотная организация и последовательность частей формы музыки. *Scientific progress* 2 (4), 557-562
9. КБ Холиков. Свободой выбора исполнительского состава в эпоху ренессанса. *Scientific progress* 2 (4), 440-445
10. КБ Холиков. Полуимпровизационные формы профессиональной музыки *Scientific progress* 2 (4), 446-451
11. КБ Холиков. Сравнение систематического принципа музыкально психологического формообразования в сложении музыки. *Science and Education* 4 (7), 232-239
12. КБ Холиков. Измерение эмоции при разучивании музыки, функция компонентного процессного подхода психологического музыкального развития. *Science and Education* 4 (7), 240-247
13. КБ Холиков. Важнейшие общие основы музыкальной формы. *Scientific progress* 2 (2), 568-571
14. КБ Холиков. Передовые формы организации педагогического процесса обучения по специальности музыкальной культуры. *Science and Education* 4 (3), 519-524
15. КБ Холиков. Проект волевого контроля музыканта и воспроизводимость музыкального произведения. *Science and Education* 4 (7), 189-197
16. КБ Холиков. Педагогическое корректирование психологической готовности ребенка к обучению фортепиано в музыкальной школе. *Science and Education* 4 (7), 332-337
17. КБ Холиков. Музыка как важнейший фактор, распределительных отношений длительности звуков, системы аккордов в ладовом отношении и

модель продукционных правил в системе образования. *Science and Education* 3 (1), 656-662

18. КБ Холиков. Внимание и его действие обученному музыканту и оценка воспроизводимости тренировок. *Science and Education* 4 (7), 168-176

19. КБ Холиков. Важнейшие ощущение для обработки основной темы как канонический, зеркально отражающего рефрена деятельности учителя музыки. *Science and Education* 3 (1), 608-613

20. КБ Холиков. Аксоны и дендриты в развивающийся музыкально психологического мозга. *Science and Education* 4 (7), 159-167

21. КБ Холиков. Рост аксонов в развивающийся музыкально психологического мозга в младшем школьном возрасте. *Science and Education* 4 (7), 223-231

22. КБ Холиков. Роль гармонии в построении музыкального произведений. *Science and Education* 3 (1), 565-571

23. КБ Холиков. Эволюция эстетики в условиях прогрессивный модели музыкальной культуры, из опыта работы КБ Холикова 30 школы г. Бухары Республики Узбекистан. *Science and Education* 4 (3), 491-496

24. КБ Холиков. Музыкальное движение под действием внутренних сил гармонии как маятник всего произведения. *Science and Education* 3 (1), 559-564

25. КБ Холиков. Многоголосные формы музыки на основе традиционных принципов организации. *Scientific progress* 2 (4), 375-379

26. КБ Холиков. Подбор аккордов в композиции и стремлении к более точной и однозначной фиксации в музыке. *Scientific progress* 2 (4), 545-549

27. КБ Холиков. Нарастание педагогического процесса посредством тестирования на материале предмета в рамках специальности музыкальной культуры. *Science and Education* 4 (3), 505-511

28. КБ Холиков. О соответствующих последовательности трех аккордов тоники, субдоминанты и доминанты. *Scientific progress* 2 (3), 1068-1073

29. КБ Холиков. Анализа музыкальных произведений и управления многоголосных произведений. *Scientific progress* 2 (2), 280-284

30. КБ Холиков. Измерения непрерывного занятия и музыкальная нейронная активность обучения музыкального произведения. *Science and Education* 4 (7), 312-319